

חכמת אומנות החקלאות — שגם סודותיה מצויים ביד חכמי התורה — הבאה לידי ביטוי בהלכה שבכאן. אמנם כיון שבכלאים הלכה כר"מ ור"ש, הרי בסיכום הדין אצלנו מד' עד שש עשרה. והכל עולה יפה בס"ד. ועיין נמוקי יוסף בזה.

'מכר לו שלשה בדי אילן מהו' — ערשב"ם שדחה הפירוש דרצה לומר ג' בדין בג' אילנות, משום דכיון דשייר לעצמו רוב הבדים בכל אילן, שייר גם הקרקע לעצמו. — אמנם לכאורה יש לומר דתהיה נפק"מ בצירוף אותם בדים, לענין שתהיה לו זכות בכד אחד גם באילנות חדשים שיינטעו תחת אלו לכשייבשו. (וכן אם ג' הבדים פונים זה אל זה כחצובה יותר מכל האחרים, יהיה גם ביניהם שלו. ועיין).

נולדידי היה נ"ל פירוש ממוצע, מדנקט 'ג' בדי אילן' דרצה לומר ג' בדין המרוחקים באילן רחב אחד, והאמצע שייר לעצמו, דמתוך שמכרן בנפרד הרי רואה בהם ג' אילנות, ואם מרוחקים כדין יהיה לו הקרקע, ומה ששייר לעצמו בדין באמצע אינו אלא כאילן אחד שאין לו קרקע, דגם מקורבין הם זל"ו, ועוד, והוא העיקר, שאין מה שיחלק ביניהם. והו"ל כמי שמכר ג' אילנות ושייר לעצמו אילן אחד באמצע דנראה פשוט שיש לקונה קרקע והמוכר הריהו קונה אילן אחד בתוך של חברו. וראה להלן (בע"ב) 'היה ארו ביניהם' דאינו מפסיק (לפי' רבנו גרשום, ששיירו לעצמו בפירוש, ומסתמא גם הרשב"ם מודה בזה). ואם כך בארו שהוא גדול וממין אחר, כ"ש באילן כיוצא בהם. ואף שהאמצעי ממעט שלא יהא ביניהם ד' אמות, הרי קייל"ן כחכמים בכלאים (דלעיל), דרואין האמצעיים כאילו אינן וה"ה בקנין (לד' זירא לעיל לו:).

(ע"ב) ראש ורגל בבהמה, גסה ודקה — ושלחן גבוה כעין שלחן הדיוט, כידוע בפ"ב דיומא לענין כבש התמיד שהראש והרגל יחד בכהן אחד, (אמנם בקנה בבהמה דקה כולל גם הכבד, הגם דבתמיד מפרידים וחותרין אותו, כדתנן בפ"ד דתמיד, ומצרפין אותו לדופן ימני (ודלא כרע"ב פ"ב דיומא מ"ג עיי"ש בתוי"ט) — היינו משום דמצרפין החזה עם הגרה (=הקנה), לכך חותרין ממנו הכבד.

ומה שנסתפקו התוס' לענין לב וריאה, ולכאור' הי"ל ללמוד מן הדמיון לקרבנות שהם לעולם יחד (אף בבהמה גסה). אך יתכן שכונתם להסתפק שמהם אחד מהם טפל לחברו ואין חברו נגרר אחריו, כמו שהראש אינו הולך אחר הרגל, וק"ל).

ונבדוך חכמי המוסר: הנוטה באורח מוגזם לראש, היינו לחכמה מופשטת ועולם האצילות, צריך לילך לקצה האחר ולהרגיל עצמו ברגל — בעולם העשייה, כדי שיבא לדרך המיצוע שהיא דרך ה' דרך הטובה והישרה. וק"ל.

וביסודות: — ראש היינו אש העולה למעלה, והוא חם ויבש — והרגל יסוד העפר (קר ויבש). וכן הקנה (הריאה) — יסוד האויר (חם ולח) מול הכבד שממנו הדם — יסוד המים (קר ולח). ואכמ"ל. והענין בחכמת האמת קשור אל הכלל שאבא (חכמה שבראש) יסוד ברתא (המלכות, הנקראת גם רגל). וכן אל הכלל ש'כל הגבוה יותר (יכול ורשאי שיהא) יורד מטה מטה ביותר' ואכמ"ל.

דף פד

'דאמר ליה: אילו לא אוניתן לא הוה מצית הדרת בך, השתא דאוניתן מצית הדרך בך?' — מלשון זו דקדק רבנו יונה, שהמקח לא נתקיים עד עתה, שרוצה בו הלוקח, אבל בשעה שהוקר עדיין המקח לא נתקיים. כי אם היינו אומרים שהמקח נתקיים למפרע (כשנאות הלוקח לקחתו)

משעה ראשונה, לא היינו צריכים לטעם זה משום 'אי לא דאוניתן...'. אלא יאמר לו הלוקח, כיון שעתה אני חפץ במקח זה, הרי הוא קיים כבר מתחילה, וברשותי הוא שהוקר. אלא ודאי רק עתה נתקיים המקח בידו.

ולכן, אם בא הלוקח לתבוע אונאתו — אין שומעין לו, שהרי בשעה שמתקיים המקח, אין כאן אונאה כלל.

ואולם יש חולקים וסוברים שהלוקח יכול לתבוע מה שנתאנה. ע' רמב"ן. (וגם להר' יונה — זהו דוקא במקום שיכול הלוקח לחזור, אבל לדין באונאת שתות שקנה ומחזיר אונאה, יכול הלוקח לתבוע אונאתו, שכבר נתקיים המקח בשעת הקנין. — 'פלפולא חריפתא').

'לימא מתניתין רבי היא ולא רבנן, דתניא יין וחומץ מין אחד הוא. רבי אומר שני מינין, אפילו תימא...' — היה יכול להקשות על המקשה, לפי השוואתך את דין תרומה עם מקח וממכר, הלא שנינו במשנה 'שחמתית ונמצאת לבנה... שניהם יכולים לחזור בהן' והרי לענין תרומה מפורש במשנה (תרומות ב,ד) שכל מיני חטים — אחד, ותורמין מזה על זה. (שטמ"ק בשם הרא"ש. וכתב, 'הומ"ל' ולטעמיך'. וב'משמרות כהונה' כתב (עפ"י כריתות כד.) שאכן לפי ההוא-אמינא, שחמתית ולבנה שני מינים הם — והדבר שנוי במחלוקת תנאים. ע"ש.

וכן כיוון לקושיא זו בשו"ת דובב מישרים (ח"ג סז), והוכיח מכאן שיש מקום לחלק בין דין תרומה ובין ברכת 'שהחינו' (שלא כתמיהת הפנים מאירות), שאע"פ ש'שחמתית ולבנה' או תאנים שחורות ולבנות — תורמין מזה על זה, וכמין אחד הם נחשבים, כיון דאיכא דניחא ליה באחד ואיכא דניחא ליה באחר, (כמו שתרצו כאן, שלפיכך שניהם יכולים לחזור), אפשר שיש לברך 'שהחינו' על כל אחד, שיש שמחה בהתחדשות המראה השונה.

וכבר נחלקו בדבר הפוסקים. 'לדינא הכריעו דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד. ובפמ"ג, דהיכא דהוא ממש מין אחד בטעם ורק שחלוקין במראה, יש למעט בספק ברכות. — ע' משנ"ב רכה, יד ושעה"צ שם יח, ובדובב מישרים שם.

ונראה שהדברים אמורים אף למש"כ הרמ"א דהמברך בשעת ראייה לא הפסיד, אין חילוק המראה לבדו קובע, שאין שמחה אלא בראיית מין אחר).

(הרמב"ן כתב לפרש את השקלא-וטריוא באופן אחר: ודאי גם בשלב הקושיא ידענו לחלק בין מקח וממכר לתרומה, אלא שהמקשה סבר שלפי דעת חכמים, חומץ ויין הרי הם ממש כמין אחד שתורמין מזה על זה ואפילו אינו נחשב 'מן הרע על היפה', ואם כן למה שניהם יכולים לחזור בהם, הלא הם כשני יינות יפים, כל אחד ליעודו ושימושו המסוים? ותרצו, אכן לענין תרומה הכל תלוי ברע וביפה (וכדר' אילעא וכו') והואיל ואיכא דניח"ל בחמרא ואיכא דניח"ל בחלא, אין כאן נשיאת חטא, אבל לענין מקח וממכר אע"פ שאין זה יפה מזה, בני אדם מקפידים בכך, ואם החליף — שניהם חוזרים.

ונראה שלפירוש זה אין מקום להקשות מ'שחמתית ולבנה' — כי רק לענין חומץ ויין סבר המקשה שהם כדבר אחד ממש לרבנן, וכשדברו על יין, אין במשמע למעט חומץ, (מפני שאינו נחשב כ'רע' כלפי היין, והראיה, מכך שתורמין לכתחילה מזה על זה), אבל אם סיכמו על 'שחמתית' ודאי אין 'לבנה' בכלל זה).

וכבר עמד הרמב"ן, לשם מה הוצרכו להביא כאן את דברי ר' אילעא, ולכך נטה מן הפירוש הרגיל לפרש בדרכו הנ"ל. ואולי יש לפרש דכיון דמיירי קרא בתבואת גרן ויקב, יש מקום להבין דיש תרי גווני 'חלבו', וביחס לתבואת יקב סתם רע ויפה הוא חומץ ויין, והכי משמע להו לרבנן. אולם רבי סבר דחלבו דיקב דומיא דחלבו דגורן ששמו וטעמו עליו אלא שיש הפרש בטיבו, וק"ל.

ובתוס' יבמות (פט. ד"ה קישות) דקדקו מירושלמי דמדאו' גם רבי מודה לרבנן דמין אחד הוא, אלא דעשאוהו כב' מינים משום גזירה, ולא גזרו אלא חומץ דאיכא דניח"ל בחלא עיי"ש. ולפי זה שפיר הובאו כאן דברי ר'

אילעא אליבא דתרוויהו, דמיניה שמעינן דינא דאורייתא בתרומה, והיינו כנ"ל דאתבואת יקב עוסק הכתוב, שהרע שבה היינו חומץ. (בדרך טובים)

(ע"ב) 'אם אינו קדוש נשיאות חטא למה...' — ע' בקדושין מו: (חוברת יא).

'אם היה פיקח, שוכר את מקומן' — מפורש כאן שחצר שהיא שכורה, קונה לשוכר מאת המשכיר. (ואפילו לשיטת הרמב"ם (שכירות ו,ה) שחפץ של הפקר הנמצא בחצר המושכרת, נקנה למשכיר ולא לשוכר, כאן שונה, לפי שדעת אחרת מקנה לו לשוכר. ועוד, שעל דעת כן שוכר — לקנות לו על ידה את החפץ. — עפ"י הש"ך חו"מ שיג,א. וע': נתיבות המשפט — פתיחה לסי' ר, ד"ה ובענין; קצות החשן — שיג; מרומי שדה).

ואין חילוק בין שכירות לשאילה לענין זה. (נתיבות המשפט — בסוף הפתיחה לסי' ר).

'הרי זה לא קנה עד שיטלטלנו ממקום למקום' — ערשב"ם דהיינו שיגביהם, ואורחא דמילתא נקט שאין דרך להגביה מקחו אלא כדי לטלו ולילך. (ועיין גם רשב"ם להלן פ"ו רע"ב). ולא הבנתי א"כ לינקוט הכי גם במשיכה, ולמה דרך הוא למשוך גם לא כדי לטלם ממקום למקום (אלא לשם קנין), ולהגביה לא, ואדרבה איפכא מסתברא.

והיה נראה לומר דכאן לימדנו התנא ענין החילוק בין שני קנינים אלו ועדיפות ההגבהה (הקונה בכל מקום) על המשיכה שאינה אלא במה שאין דרך להגביה. והיינו דכל הגבהה היא טלטול ממקום למקום, שמנתקו לגמרי ממקומו ומנוחתו בקרקע ומביאו לנוח ברשות שלו. דגופו הוא ודאי רשות נפרדת (גם ברשות מוכר כדלהלן פה: וידו של אדם חשובה לו כד' על ד' כמ"ש לענין הנחה דשבת). משא"כ משיכה חסרונה בכך שאמנם היא מנתקת מרשות מוכר אך אינה מניחה ברשות קונה. ומ"מ די בזה לענין קנין כיון שמתחילה לפנות לכיוון רשותו ונרמז בכך סוף הדבר. (וע' בלשון רשב"ם להלן פו. ד"ה במשיכה 'דמשהגביהה הנחה ברשותו', משא"כ משיכה מכונה בברייתא להלן פה 'יוציאנה מרשותו').

ולכך לא צריך במשיכת בהמה עקירת כל גופה ודי בעקירת יד ורגל, שדי בכך להוות סימן וסמל לכיוון הדברים, וכסברת שמואל (לעיל עה:): דבעקירת יד ורגל די משום 'דלמיעקר קיימא' ע"ש. משא"כ בהגבהה פשיטא שלא תועיל הגבהה צד אחד כשהצד האחר מונח עדין ע"ג קרקע (ע' ב"מ ט) (ואפילו לשיטת רב דמשיכת ספינה מועלת מצד אחד. ע' במש"כ שם) וכן הגבהה שתי ידיה של בהמה פשוט שלא יועיל מדין הגבהה, (ולא רק משום דלא לקפוץ קיימא ולמיעקר לאויר העולם, אלא גם כנ"ל דהגבהה איננה קנין סמלי ולא די בכיוון הדברים אלא צריך טלטול גמור ממקום זה למקום אחר וק"ל. ולכן נקט שם 'יד ורגל', היינו בכיוון הליכה ולא בכיוון קפיצה והגבהה). וראה מש"כ עוד בזה להלן פ"ו. (בדרך טובים. וילה"ע מדברי הקצות' — מובא לעיל עו — שגם הגבהה באופן שאין החפץ בידו, אלא שהוגבה מחמתו, גם היא מועילה ברה"ר וברשות המוכר).

'אמר ר' אסי א"ר יוחנן: מדד והניח על גבי סימטא — קנה' — אם תאמר, לדעה זו כיצד אתה מוצא משיכה בסימטא, הלא כבר קנה טרם ימשוך? יש לומר שלא אמר ר' אסי שקרקע הסימטא קונה לו אלא כאשר המוכר מדד והניח שם, וכן אם אמר לו בפירוש קנה בסימטא, אבל היו פירותיו מונחים בסימטא, וכן בהמה ושאר חפצים, ואמר לו הרי הם מכורים לך או נתונים במתנה — לא קנה, ואז צריך משיכה דוקא. ואין מועיל באופן הזה אלא בחצר הלוקח. (עפ"י רמב"ן. ואמנם צידד בסוף דבריו ש"ל שהסימטא דינה זהה לחצר הלוקח לרב אסי).

'חצר השותפין קונין זה מזה, מאי לאו על גבי קרקע. לא, לתוך קופתו' — מבואר כאן שחצר השותפין אינה קונה לשותף האחד הבא לקנות מאת השותף השני, שלכן צריך שיהא מניח לתוך קופתו, אבל על הקרקע לא קנה. ואולם אפשר שזה דוקא כדי לקנות את כולו, אבל כשקונה זה מזה כדי להיות הדבר בשותפות של שניהם — אפשר שמועיל. (עפ"י קצות החשן קעו, א קנו, ה) ויש מי שחולק. (נתיבות המשפט — קעו, ב והוכיח כן גם מהמחנ"א. וע' גם בחזו"א בכורות יט, ג).

(הרשב"א כאן הקשה ממה שהסתפקו בקדושין (ח) באשה שאמרה למקדש 'תן על גבי סלע' כשהסלע של שניהם, שלו ושלח. והפוסקים כתבו שמקודשת — והלא כאן אמרו בהדיא שחצר השותפין לא קנה? ונשאר ב'צריך עיון'. והתוס' בקדושין שם גם כן הקשו קושיא זו לפירוש רש"י שם, ופרשו הם בענין אחר. ולהקצות' יש מקום לומר שמקודשת דעכ"פ נעשו כשותפין בו.

וע' בשו"ת הרא"ש (א, א) שהוכיח מכאן שאמרנו בחצר השותפין שקונים זה מזה, כל שכן מאינש דעלמא, שקנו שניהם. ולכאורה אין הבנה לדברים, הלא העמידה בתוך קופתו דוקא? אלא צריך לומר שעד כמה שיעשה שותף עמו, קנתה החצר, וכך מובנים דברי ר' ינאי כפשטותם, ועל זה קאמר הרא"ש דכ"ש שמעלמא קונה החצר לשניהם. שו"ר מש"כ בקצה"ח — רס, א. וע"ע במש"כ בכורות יח.).

'ואי ברשות הרבים ממאן אגר?' — אבל בסיטמא — שוכר מבני המבוי (רשב"ם ותוס'). ויש מי שפרש שאין צריך לשכור מבני מבוי, וגם אין טעם לשכור מהם, שהרי אינה חלוטה להם בלבד, כי היא של כל הרבים, אלא הכוונה ששוכר מהמוכר, שהסיטמא הרי היא כחצר של שניהם, כיון שיש רשות להעמיד שם פירות, ועל כן כששוכר ממנו נמצא שעומד כולו ברשות לוקח. (תורי"ד).

(נראה לשיטתו שזהו כל ענין משיכה בסמטא — כמו הכנסה לרשות לוקח. אלא שהיות ועתה עומד החפץ ברשות מוכר, לכך צריך לעקרו למקום אחר. — ע' בזה לעיל עו. ולכן יכול גם לשכור מאת המוכר את מקומו של החפץ, שנמצא עתה שהוא מונח במקום 'שלו'.

ונראה שאף הראשונים החולקים על הרי"ד, לא חלקו על יסוד זה, אלא שסוברים שלא שייך לשכור ממנו קנין זה של העמדת חפצים בסמטא, שאין כאן 'קנין' וזכות ממשית בגוף הקרקע.

ולפי"ז ב'מדד והניח לתוך קופתו' שקנה, אין צריך לתורת קנין 'חצר' מחמת כליו של הלוקח, אלא די בכך שהלוקח בהעמדת כליו בסמטא, מקום הכלי קנוי לו עתה, וכשבא המקח לאותו מקום, הרי זה ככל קנין משיכה, אלא שתמיד בעינין שהלוקח ימשוך, שאם לא כן, לעולם הרשות שמתחת היא של המוכר, אבל כאן שמקום זה 'שייך' ללוקח — כל שהמקח בתוכו, נקנה לו. (ואולם נראה שכלי הפקר שהניחו הלוקח, לא יהני, שאין המקום 'קנוי' לזה שהניח שם כלי אלא אם הכלי שייך לו). ואמנם לקושטא דמלתא כליו של אדם קונים לאדם גם מתורת 'חצר' (במשתמרים, ושאר תנאי קנין חצר) — ע' שטמ"ק ב"ק ט וקצה"ח קצד סק"ג).

חידושי אגדה (בדרך טובים)

שחמתית ולבנה — הרי לנו 'חמה ולבנה', והיינו 'תבואת שמש' (שחמתית), ו'גרש ירחים' (דברים לג) (לבנה). תבואה שמבשילה מכת הירח (ע' במפרשי התורה). וסלקא דעתין דגם השמש לבנה, אף דחמה היא ולוהטת ושורפת, מ"מ יש גם 'אש לבנה' (כמו ה'דקע' של אותיות התורה הקדומה בדרו"ל, המקבל על גביו את אש-הכתב השחורה — שחור אדום הוא) העצמית, והיינו דגם היא 'מקבלת' כלבנה ביחס לאש העצמית שהיא אש גיהנם וורדי גן עדן, ששם החום המוחלט, הן לטוב הן למוטב — המשתקפת בה ביותר בבקר ובערב

כשסמוכה אליהן. היינו, כשאינה משמשת לעולם להחזיר אורה לארץ, אז כביכול מתקרבת יותר אל מקורותיה, כדי לדלות משם ריבוי אור להחזיר למחר. (וכענין תלמיד מובהק שביום דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים ובליילה הולך אצל רבו ונכלל עמו וק"ל).

אולם רב פפא הודיענו שאין זה כך, אלא בשמש גופה יש חום עצמי, וכמ"ש בנדרים (ח) אין גיהנם לעולם הבא אלא הקב"ה מוציא חמה מנרתיקה רשעים נידונים בה וצדיקים מתעדנים בה. ובערב ובבקר ניכר זאת בה, כי אז יוצאת מנרתיקה (והוא רמז לעוה"ב), אמנם ביום (בעוה"ז) היא בנרתיקה ומחמתו ישנו כהיון עינים וסבורים שאין חומה עצמי, ודוק.

גן עדן מקדם וגיהנם במערב, כי גן עדן מקום צדיקים אשר להם זרוע זרוח האור הגנוז, כי באור פניו יהלכון פנים בפנים ועיני ה' אל צדיקים. וכידוע לכן נקרא 'קדם' כי הוא מול השכינה העומדת (במקדש) במערב ומגמת פניה קדימה למזרח. ולכך שם מקום המקלט (כמוש"כ בב"ר שהובא בתוס' כאן), כי בתי מדרשות שבהן עוסקים בתורה-אור, קולטין, כמ"ש במכות, וכדכתיב 'אחת שאלתי וגו' כי יצפנני בסוכו וגו'. אמנם עצם השכינה במערב, כענין מאמר חז"ל בב"ר 'עיקר שכינה בתחתונים', כי העצמות במקום הצמצום דייקא, אלא שהיא בעצמות עינים דלית מחשבה תפיסא ביה, ושם רשעים יתהלכון אחור באחור. וכענין אחר המהלך אחורי בית קה"ק בחגיגה. אמנם לעתיד באחרית הזמן, כשתאיר העצמות, מה שאין הפה יכול לדבר וכו', אז יהא עיקר שבתו של הקב"ה עולה מרשעים בגיהנם המצפצפין ועולין. ועל ענין זה אמרו בגמרא (פסחים צד): עין אחת מששים בגיהנם, וכל העולם כולו (כולל ג"ע) ככסוי קדירה (לאש) גיהנם, שהוא העצם. ודי בזה.

(וע"ע ב'בן יהודע', אריכות דברים בענין גן עדן ומיקומו (וע' לו עוד בשו"ת סוד ישרים), ובשאר עניני תכונה והשוואת תגליות המדע עם הנמצא בדרו"ל).

דף פה

'אבל אם היתה מדה של אחד מהן — ראשון ראשון קנה' — כמה ראשונים פרשו (דלא כרשב"ם) 'של אחד מהן' היינו הלוקח. והביאו דוגמאות לכעין זה, שנקטו 'אחד מהם' והכוונה על אחד מסויים בלבד. (וע' שו"ת הרשב"א ח"ה ריח).

(ע"ב) 'שהיתה קלתה תלויה בה' — משמע ברשב"ם שקנתה הגט בהגבהה. והוכיח מכאן ב'תורת גטין' (קלט, טו) שגם שאר קנינים, מלבד 'יד' / 'חצר', מועילים בגט, שהאשה מגורשת על ידם, (וכבר האריכו בנידון זה), שהרי כאן קנייתה את הגט, בהגבהה. ובקהלות יעקב (גטין יז, ד) דחה ראייה זו, כי כאן באמת הגט ב'ידה', שהרי קלתה כידה וחצרה דמי, אלא שמלבד הנתונה בידה צריך שגם תקנה את הנייר, ולזה מועיל קנין 'הגבהה'. ולעולם יש לומר שקנין לבדו, ללא נתונה ב'ידה' אינו מועיל.

'לפי שאין אדם מקפיד לא על מקום חיקה ולא על מקום קלתה' — פרשו בתוס', שאין המקום קנוי לה, אפילו בתורת שאלה, (שהרי צריכים למעשה-קנין בשאילה ובשכירות), אלא כיון